

освіти України 1991 – 2010 рр. Наголошено на питанні стратегії розвитку та функціонування кафедр дошкільної педагогіки закладів вищої педагогічної освіти та досвіду лідерства освітнього менеджера кафедри. Зазначено, на необхідності будувати свою дослідницьку діяльність відповідно до задекларованих у ній принципів. Встановлено та показано зв'язок між управлінськими здібностями, лідерськими якостями дослідників різних рівнів та дослідницькими витоками на рівні особистості очільника дошкільної кафедри та колективу окремих кафедр. Охарактеризовано здобутки науковців у галузі дошкільної педагогіки на трьох етапах становлення дошкільної освіти: I етап – зародження наукових досліджень у галузі дошкільної педагогіки; II етап – подальшого розвитку та офіційного визнання науково-педагогічних здобутків, що позначився урізноманітненням і поглибленням тематики дослідницьких проблем; III етап – розширення напрямів науково-педагогічних досліджень, змістового збагачення поля наукових пошуків. Підкреслено, що науково-дослідницька діяльність - це процес творчої діяльності, з метою отримання нових знань, і результат цієї діяльності у вигляді цілісної системи знань, сформульованих на основі певних знахідок. Обґрунтовано, що у процесі історичного та науково-педагогічного розвитку кафедра дошкільної освіти перетворилася на продуктивну силу і важливий соціальний інститут, який впливає на державне, соціальне і громадське життя. Висвітлено наукові доробки в рамках окресленого хронологічного періоду.

Ключові слова: кафедра дошкільної педагогіки, дослідницька діяльність, науковий інтерес, освітній менеджер.

УДК 37.01(477)"18/19": 316.46

ESSENCE AND ROLE OF LEADERSHIP IN THE HISTORICAL AND PEDAGOGICAL THOUGHT OF THE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES

СУТНІСТЬ ТА РОЛЬ ЛІДЕРСТВА В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Наталія Карганова

здобувач 2 курсу третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
E-mail: karnatala777@gmail.com
ORCID0000-0003-0268-0647
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Natalia Karhanova

student of the 2st year of the third (educational and scientific) level of higher education, specialty 011 Educational, pedagogical sciences, Email: karnatala777@gmail.com
ORCID 0000-0003-0268-0647
"Donbas State University"
Pedagogical University", Ukraine

ABSTRACT

The article updates the problem of the essential characteristics of the category "leader" in literary sources and philosophical, historical, and pedagogical literature of the 19th – 20th centuries. The overview of outstanding progressive figures of the Ukrainian intelligentsia and culture and the phenomenon of the formation of a

leadership matrix during the Soviet times is presented. The urgent need for the formation of cross-cultural personalities capable of ensuring high efficiency and purposefulness in today's turbulent conditions is substantiated. The common features are highlighted: a leader is a person who models a specific goal and ways to achieve it, and inspires followers to act.

The analysis of the meaningful essence of modern concepts of leadership formation has been carried out. Modern formats are compared with the Soviet ideological models, and the leap to a new paradigm of leadership is outlined, the foundation of which is the cluster formation of democratic, creative, intellectual leadership. The essence and role of leadership in the eras studied have a large number of interpretations and formats. The institute of leadership is a sensitive litmus test for the development of society, which determines the vector of its further movement. The leadership of the Soviet period is formed with the help of an ideological template and is a product of the relationships between society and the state, that is, a highly moral leader is formed: the builder of the communist system.

The main components of leadership, which were formed during the historical development of pedagogical science during the 19th and early 20th centuries, are highlighted: a leader who has an active position, responsible, goal-oriented, authoritative, a person who aims to build a world for other people, even in the most difficult conditions, a communist leader, authority, diplomat, fighter for the rights of the working class, flexible, ready for certain submissions, a person for whom family, language, family values, Motherland, dignity, nobility, politeness are of exceptional importance, a freedom fighter, educated conscious patriot, complete elimination of greed, solidarity of behavior, especially in struggle, respect for a comrade, ready for life, because life is a struggle for every day, a struggle with nature, with darkness, with ignorance, with zoological atavism, with the remnants of barbarism, a social person, with highly developed social instincts, who dreams that all people are happy, understands the mechanisms of the existing system, women-workers who are increasingly taking part in the management of public enterprises and the state, a destroyer of the deceptive moral foundations of bourgeois society, a passionate seeker of the truth and a tireless fighter for it, a leader and mouthpiece of a new generation, a defender of civic interests, a social thinker, a nature who is completely alien to everything decadent and distorted, a bearer of progress and freedom-loving ideals, a person able to think critically, raise the whole nation to a higher level of morality, unique, authoritarian, whose ideas cannot be ignored.

It is emphasized that leadership is a consolidating factor that encourages development, which is capable of recognizing, identifying personal abilities, transforming, correcting, and directing the energy of the crowd into a useful one. In turn, a leader is a need of every society, system, and era, as an attribute that reflects their interests and ideological content.

Keywords: *leader, leadership, historical and pedagogical thought, outstanding scientists, Janusz Korczak, A. Makarenko, V. Sukhomlynskyi, K. Ushynskyi.*

Актуальність теми. Будівництво суверенної в сучасному геополітичному просторі, демократичної правової держави вимагає високого рівня свідомості та громадянської зрілості студентської молоді. У сьогоденних турбулентних умовах, враховуючи антропологічні зміни та розмитість географічних кордонів,

спровоковане сучасним технічним забезпеченням, загострюється необхідність впровадження в діяльність освітніх органів нових методів формування крос-культурних особистостей, які здатні забезпечити високу результативність та цілеспрямованість, тобто лідерів. Фундаментом для виховання лідерів у динамічному мінливому суспільстві, де виникають спалахи збройних конфліктів і взаємодіють контексти різних культур, складає вивчення сутнісної характеристики категорії «лідер» та «лідерство» в історико-педагогічній спадщині видатних педагогів та науковців.

Провідний дослідницький досвід попередників уможливило вдосконалювати прикладну риторику, є складовою професійного педагогічного вдосконалення, слугує фундаментом створення навчальної літератури тощо. У процесі свого становлення педагогічна лабораторія не може бути відокремленою від провідних концепцій педагогів-попередників, наукова спадщина яких нашаровувалась з кожною працею.

Актуальність нашого дослідження полягає у детальному аналізі сутності та виявленні ролі категорії «лідер», головних шляхів формування життєвого світогляду молоді в історико-педагогічній думці початку XIX – початку XX століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день існує багатогранна палітра поглядів українських психологів і педагогів на зміст, роль і сутність поняття «лідер» та «лідерство». Пильна увага сучасних науковців, до цих категорій свідчить про актуальність процесу формування лідерства у молоді. Прикладом є О. Біда (2021), Б. Буяк (2015), І. Грищенко (2015), К. Дідур (2011), В. Кондратьєва (2015), Н. Лебідь (2016), В. Міляєва (2016), І. Орос (2021), Н. Прилепа (2019), Л. Сергєєва (2015), О. Слюсаренко (2016), М. Хромей (2015), А. Чичук (2021) та інші дослідники.

Останні десятиліття в науковій літературі помітно зросла кількість наукових праць, предметом яких стало дослідження історико-педагогічної думки видатних науковців Я. Корчака, А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін., щодо формування вчителя і викладача як лідера та морально-етичного еталону для студентства. Педагоги-практики багато уваги приділяли формуванню педагогічного колективу, знаходили шляхи комунікацій молоді з родиною та суспільством, чим пояснюється висока ефективність формуючого впливу на особистість. Так, А. Заліський (2018) висвітлив актуальність педагогічних думок К. Ушинського, наголошуючи на тому, що на етапі реформування освітньої системи, зокрема переходу від знаннєвої школи до школи компетентності, формування вчителя-лідера, розширення педагогічного світогляду, а також позитивність змін в освітній галузі України неможливі без дослідницької спадщини великих педагогів. Науковець І. Зайченко (2018), досліджуючи досвід К. Ушинського, дійшов висновку, що виховання свідомого патріотизму, лідерства доцільно формувати планово й систематично, починаючи з дитячого садочку.

Психолого-педагогічний аналіз творчих здобутків А. Макаренка провів науковець А. В. Іванченко (2018). Автор наголошує на зв'язку морального обличчя особистості та вчинків, у працях видатного педагога, вважає за ступенем значущості методичні нововведення А. Макаренка революційними.

Науковиця Т. Єрмакова в своїй праці вдало окреслила різнобічну

програму оновлення людини, на засадах якої Януш Корчак намагався розв'язати проблему перебудови суспільного життя та зазначила, що практика видатного педагога персоналістично орієнтована на розвиток особистості в найкращому для неї напрямі.

Отже, праці численної плеяди сучасних науковців доводять, що педагоги-попередники побудували стійку основу, на якій ґрунтується педагогічна лабораторія.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Розкрити сутність та роль пріоритетних принципів формування лідерства в історико-педагогічній думці ХІХ– початку ХХ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Початок ХІХ ст. викристалізуваний подіями, які пов'язані із впровадженням проєкту конституційної монархії, зміною соціально-економічних і політичних тенденцій та виникнення простору для капіталістичних, економічних відносин. Зміни такого масштабу є каталізаторами виникнення нових прогресивних впливових постатей, які зробили відбиток в історії.

Такою постаттю є письменник, засновник наукової педагогіки К. Ушинський. У складних умовах царизму автор праць з теорії й історії педагогіки пропагував поняття родинної духовності, яка конкретизована в слові, передана нащадкам з покоління в покоління, визначив мету виховання дитини як підготовку до життя та праці. Педагог окреслив дві основні мети виховної діяльності: виховання індивіда для самого себе та для суспільства, в якому індивід існує. К. Ушинський визначив нерозривний взаємний зв'язок між даними цілями, який сприяє розумово-етичному вихованню індивіда. Педагог впевнений, що обов'язок гідного громадянина – виховання інших гідних громадян, які будуть корисними для суспільства. К. Ушинський, будучи літератором, розгорнув педагогіку в контексті антропології, обґрунтував необхідність синтезу всіх здобутків природних наук з педагогікою: в одну: педагогічну психологію (Костюк, 1963: 5, 16, 284). У даному контексті слушно зазначити, що згідно з теорією К. Ушинського, людина є предметом та продуктом виховання, і саме в ранньому дитинстві формуються мисленнєві та комунікативні навички.

Отже, якщо провести паралель між педагогічною та психологічною теоріями К. Ушинського (Ушинський, 1983: 23), порівняти життя людини з математичною лінією, яка знаходиться між двома впливами: уроджених особливостей темпераменту та впливом життєвих випадковостей, неодмінно отримаємо аксіоматичне виявлення впливів. Тобто, вплив, вагоміший для індивіда залежить від її почуття свободи, яке розвивається шляхом долання обмежень, є передумовою самодостатності людини, яка «завжди виникає з джерела свідомої волі, з розуму...моральної волі, морального характеру» (Ушинський, 1954: 21, 35). Виховання самодостатності особистості «повинно базуватися на особі вихователя, бо виховна сила виливається тільки з живого джерела» (Ушинський, 1974: 48). Національно патріотичне виховання педагог закликає втілювати через «те, що ніколи не в'яне й вічно знову розпускається», тобто через мову (Ушинський, 1954:15). Дуже багато енергії вкладено К. Ушинським в «ідею про виховання»: в саме слово «виховання» кожен народ

втілює свій «особливий ідеал людини», вимагає від виховання відтворити ідеал/лідера в окремих особистостях (Ушинський, 1954:82, 83).

Отже, ідея народності у вихованні К. Ушинського відбувається на основі рідної мови, історії, культури. Кожен народ у творах педагога висловлює свої переконання про те, якою повинна бути ідеальна людина, тобто лідер, в його розумінні. У лідері кожного народу зосереджений ступінь самосвідомості народу, його сутність. Лідерська характеристика трансформується у часі: «але ці видозміни мають один і той самий національний тип у різних ступенях його розвитку» (Ушинський, 1954:84).

Сенсом життя кожної дорослої людини є мета: навчити дітей найскладнішій справі – жити. Такою людиною був Януш Корчак – педагог, який знайшов тісний зв'язок між вихованням молоді й суспільним середовищем. Вихователь віддає перевагу живому виховному процесу, який створює потрібну суспільству наукову педагогіку. Демократичний реформаторський напрямок дослідницької діяльності Я. Корчака близький до перетворюючої діяльності всіх педагогів післяжовтневих часів. Педагог вважав, що здорове, щасливе дитинство – запорука розвитку суспільства, саме тому запроваджував активну громадянську позицію молоді через «шкільний суд», розкривав особистий потенціал учнів, вдало впроваджуючи політику самоврядної організації (Корчак, 1976: 11, 34, 158). У такий демократичний спосіб Я. Корчак розвивав та вдосконалював найкращі риси людського характеру, менторські, лідерські здібності.

Велика роль у вихованні лідерів належить первинній родинній ланці, в якій закладаються перші цеглинки світогляду, сприйняття світу крізь призму рідної мови: «Щоб розвивати волю, мужність, самостійність та інші цінні якості, необхідна система виховання, яка б ґрунтувалась на дитячій активності й самодіяльності, на мобілізації власних зусиль і праці дітей ...мова, яка має розвіяти жахи і дива навколишнього світу» (Корчак, 1976:13, 72). Підкреслимо, мова народу, нації, є родинно-суспільним витвором, об'єктом історії. Педагог розділяв не одну думку з К. Ушинським, серед яких про вирішальну роль виховання людини у суспільному та політичному значенні, про те, що будь-яка наука це мистецтво і при бажанні її можливо освоїти, тобто лідером не народжуються, про нерозділеність педагогіки з природними науками. Корчаківський лідер має активну позицію, відповідальний, цілеспрямований, авторитетний, людина, яка має на меті будувати світ для інших людей, навіть у найтяжчих умовах.

Радянський період, означений 1922 – 1991 рр., охоплює широке дослідницьке поле. Розвиток лідерства на цьому етапі характеризується трансформацією сукупності ідеологічних складових, що позначилось на перетворенні освітніх парадигм, стереотипності та гендерної приналежності. Велика кількість культурних діячів, науковців, політиків мали спільну мету: будівництво комунізму, саме тому ідеологічне наповнення їх лідерського бачення також споріднене.

Лютнева революція зрівняла перед законом чоловіка і жінку, а радянська влада зробила все можливе, щоб ця рівність перетворилась на фактичну: жінки-робітниці все більше і більше приймали участь у керівництві суспільними підприємствами та державою. У розвиток революційної естетики та пролетарської ідеології зробили внесок жінки К. Цеткін і Р. Люксембург,

критикуючи праці видатних авторів, зокрема А. Міцкевича, Г. Ібсена, Г. В. Плеханова, Л. М. Толстого, Г. І. Успенського, Ф. Шіллера, означили риси свого лідера: бунтівник, що мріє про оновлення світу, руйнівник облудних моральних устоїв буржуазного суспільства, пристрасний шукач правди і невтомний борець за неї, вождь і рупор нового покоління, відстоює громадянські інтереси, соціальний мислитель, натури, яким абсолютно чужими є все декадентське й спотворене, носій прогресу і волелюбних ідеалів, людина здатна критично мислити, піднести весь народ на більш високий щабель моралі (Цеткін, 1882: 7, 9, 12, 14, 16, 26, 27, 84, 105). Отже, поняття «радянський лідер» розчиняє необхідність уточнення його гендерної приналежності, підкреслюючи визначну роль ідейно-політичного та інтернаціонального виховання.

Залишив світові актуальну на всі часи літературно-педагогічну спадщину А. Макаренко, поєднавши свою творчу літературну діяльність з педагогічною та адміністративною роботою, досягнув стрімкого успіху в об'єднанні людей в колективи, що відповідало тогочасній політичній ідеології: «Щасливий колектив в щасливому суспільстві» (Макаренко, 1984: 530). Дана ремарка є дуже доречною, тому що тільки щаслива людина може розкрити в собі найкращі риси характеру. А. Макаренко заснував декілька відомих педагогічних закладів, в яких вдало впровадив педагогіку колективної дії серед безпритульних дітей, сиріт, осуджених підлітків, малолітніх правопорушників, тобто «босяків», яких всі боялись (Макаренко, 1973: 10, 24). Педагог визначив свою виховну систему, згідно якої «Рада командирів завжди намагалася призначати командирами зведзагону по черзі всіх колоністів...це було справедливо... Завдяки такій системі більшість колоністів брали участь не тільки в робочій функції, а й функції організаторській. Це було дуже важливо для комуністичного виховання...створювало дуже складну низку залежності в колонії...набувалося вміння командувати й підкорятися, поєднувати колективне і особисте» (Макаренко, 1973: 158, 159). У виховному процесі А. Макаренка було дуже цінним рішення створити умови для виявлення управлінських якостей в кожному вихованці. Враховуючи нагальну необхідність взаємодіяти в колективі можна сміливо вважати, що досвідчений управлінець і є лідером.

Педагог вірив у силу виховної діяльності, стимулював демократичність, колегіальність відносин в колективах: «Я сповідаю нескінченну, відчайдушну і безоглядну впевненість в необмеженій могутності виховної роботи, особливо в суспільних умовах Радянського Союзу. Я не знаю жодного випадку, коли б повноцінний характер виник без здорової виховної обстановки, або, навпаки, коли характер понівечений вийшов би, незважаючи на правильну виховну роботу» (Макаренко, 1984: 361, 385). Узгоджуючи свою діяльність з ідеологією того часу, стверджував, що «виховання є вираз політичного кредо педагога, а його знання є підсобними... політична чуйність є першою ознакою нашої педагогічної кваліфікації» (Макаренко, 1983: 8,9).

Отже, педагог присвятив своє життя вихованню великої людини, якісної особистості не тільки в дитині, а й в вихователі: «Потрібна глибока робота, філігранна, тонка робота виховання. Треба відповідати за якість. А якість можливо тільки в концентрації творчості» (Макаренко, 1983: 385). Тобто, наголошується на тому, що саме лідер виховує лідера. «Вимірником моральності була моральна висота, а звичайний життєвий гріх. Всі люди грішать і з цим

нічого не поробиш. Грішити в міру - норма... У соціалістичному суспільстві моральні вимоги пред'являються всім людям і всіма людьми повинні виконуватися. У нас немає парадних норм святості, і наші моральні досягнення виражаються в поведінці мас» (Макаренко, 1983: 528).

Зазначимо, що в умовах комуністичної моралі, А. Макаренко вимагає від свого лідера повної ліквідації жадібності, солідарної поведінки, особливо в боротьбі, поваги до товариша... повинен бути готовим до життя, бо життя і є боротьба за кожен день, боротьба з природою, з темнотою, з невіглаством, з зоологічним атавізмом, з пережитками варварства, бути готовим мужньо боротися за освоєння невичерпних сил землі і неба» (Макаренко, 1984: 528). Про успіх, цінність й моральну висоту свого лідера автор судив по його суспільному значенню (Макаренко, 1984: 566).

Орієнтованість виховної діяльності на цінність дитячої особистості акцентував В. Сухомлинський (Сухомлинський, 1977: 8, 12). Чільне місце у виховному процесі видатного педагога було відведене мовленнєвому розвитку дитини, закликаючи берегти та збагачувати «велике духовне надбання свого народу – рідну українську мову. «Скільки я знаю мов, стільки разів я людина ... мовна культура виражає саму сутність культури ... Людина, яка любить Пушкіна і Гейне, Шевченка і Лесю Українку, людина, якій хочеться сказати гарно про красу, що оточує її, людина, для якої пошуки потрібного слова стали такою самою потребою, як потреба споглядати прекрасне, людина, для якої поняття про красу людську виявляється насамперед у повазі до людської гідності, в утвердженні найсправедливіших – комуністичних відносин між людьми, – така людина не може стати грубіяном, циніком» (Сухомлинський, 1977: 201, 212, 216, 566).

Автор наголошував на необхідності інтелектуального розвитку колективу та особистості для повноцінного розумового виховання, бо «порожнеча душі підлітка – велике лихо ... запобігання неуспішності – відставанню, байдужості до знань, науки полягає в тому, щоб ввести кожного в світ багатого інтелектуального життя колективу» (Сухомлинський, 1977: 384, 385).

Важливою педагогічною ланкою В. Сухомлинського було виховання молоді красою – формування емоційно-естетичної культури, моральності, всебічний розвиток людини: «відкривається нова грань людяності і сердечності ... відчувається щось людське» (Сухомлинський, 1977: 507, 508]. Автор має на увазі не тільки природні «куточки краси», а й «красу думки, слова, Батьківщини, духовності взаємовідносин ... це підносить і облагороджує людину», адже естетика це і є пізнання сутності загальнолюдських цінностей, які є «найважливішим першоджерелом самовираження й самоутвердження особистості» (Сухомлинський, 1977: 508 - 510, 566).

Отже, аналізуючи педагогічні праці В. Сухомлинського, чітко вимальовується постать його лідера. Це громадський діяч, герой «для якого науково-матеріалістичний світогляд став особистим переконанням, у житті та діяльності вирішальне значення має марксистсько-ленінський погляд на явища навколишньої дійсності ... акцентує свою увагу на громадських цілях й інтересах як на особистих ... вимогливий до себе, до своєї поведінки ... відповідальний за роботу інших ... високо ідейна людина, вірна загальнонародним інтересам ... наполегливий, доводить свою правоту ... носій

прогресивних комуністичних ідей» (Сухомлинський, 1976: 13 – 16, 24, 37).

Лідер Сухомлинського – комуністична, свідома й високоосвічена людина, яка має на меті «утвердити комунізм, бути на передовій лінії боротьби за соціальний прогрес ... її духовний світ повинен не тільки відповідати досягнутому рівню соціальних, суспільних відносин, а й містити в собі потенціальні сили для утвердження того, що сьогодні тільки-но народжується ... дивиться на свою працю очима колективу, вірить в людей» (Сухомлинський, 1976: 8, 50, 62). Педагог означив важливою рисою відносини у суспільстві повагу до особи, довір'я, тобто лідер на цій основі повинен поєднувати виробництво матеріальних цінностей з організаторською діяльністю.

Отже, лідер, виконуючи свої керівницькі функції, не був звільнений від продуктивної праці, що стало фундаментом правильних поглядів на відносини між керівником та людиною фізичної праці. Тобто, лідер Сухомлинського це людина-керівник, людина розумової праці, патріот, громадський діяч – вирішальна сила суспільства, еталон моральності, вихователь молодого покоління.

Сутність та роль лідерства досліджуваних нами епох має велику кількість трактувань і форматів. Інститут лідерства є чутливим лакмусом на розвиток суспільства, який чітко визначає вектор його подальшого руху. Лідерство радянського періоду формується за допомогою ідеологічного шаблону, є продуктом взаємин суспільства і держави, тобто формується високоморальний лідер: будівник комуністичного устрою. Аналізуючи змістовну сутність сучасних концепцій формування лідерства, порівнюючи з радянськими ідеологічними моделями, можна впевнено окреслити стрибок до нової парадигми лідерства, у фундамент якої закладено кластерне формування демократичного, креативного, інтелектуального лідерства.

З огляду на вищевикладене, слід зазначити, що мета виховання впливає з потреб суспільства. Для кожної епохи, кожного етапу суспільно-економічного розвитку, політичного режиму властиві свої особливості та методи формування лідерів. Нестабільний розвиток соціально-трудова відносин, економіки та політичної складової XIX – початку XX століть вимагає суспільної уніфікації у лідерському конструюванні.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Аналіз комплексу джерел досліджуваного періоду дає підстави стверджувати, що матриця формування лідерів має складний фільтр ідейної обробки, спрямований на усвідомлення переваги соціалістичного ладу над капіталістичним та моральну ідею обов'язку перед Батьківщиною.

Досліджувані нами титани суспільного будівництва (Я.Корчак, А.Макаренко, В.Сухомлинський, К.Ушинський) у своїй методиці виховання особистості, головного значення надають моральному вихованню молоді, ніж інтелектуальному розвитку.

Ураховуючи викладене, виділимо основні складники лідерської сутності, які сформувалися протягом історичного розвитку педагогічної науки за часів XIX – початку XX століть:

– інтелігентна активна людина, яка живе повним життям, виступає рушійною силою суспільно-соціального розвитку, спроможна знайти золоту середину між ідеалізмом і матеріалізмом, політично свідома, наповнена ідеями

про потреби народу та народні ідеали;

– лідер має активну позицію, відповідальний, цілеспрямований, авторитетний, людина, яка має на меті будувати світ для інших людей, навіть у найтяжчих умовах. лідер-комуніст – авторитет, дипломат, борець за права робітничого класу, гнучкий, готовий до певних підкорень, людина, для якої виняткове значення має сім'я, мова, родинні цінності, Батьківщина, гідність, благородство, ввічливість, борець за свободу, освічений свідомий патріот, повна ліквідація жадібності, солідарність поведінки, особливо в боротьбі, повага до товариша, готовий до життя, бо життя і є боротьба за кожен день, боротьба з природою, з темнотою, з невіглаством, з зоологічним атавізмом, з пережитками варварства;

– суспільна людина, з дуже розвиненими суспільними інстинктами, яка мріє, щоб усі люди були щасливими, розуміється на механізмах існуючого строю, жінки-робітниці все більше і більше приймають участь у керівництві суспільними підприємствами та державою, руйнівник облудних моральних устоїв буржуазного суспільства, пристрасний шукач правди і невтомний борець за неї, вождь і рупор нового покоління, відстоює громадянські інтереси, соціальний мислитель, натури, яким абсолютно чужими є все декадентське й спотворене, носій прогресу і волелюбних ідеалів, людина здатна критично мислити, піднести весь народ на більш високий щабель моралі, непересічний, авторитарний, з чіткими ідеями не можна не рахуватись.

Отже, аналіз категорії «лідер» в історико-педагогічній та науковій літературі показав, що лідерство як одна з форм відображення у свідомості людини предметного світу, соціальної дійсності та опис зовнішніх характеристик існував на всіх стадіях розвитку суспільства. На наш погляд, лідерство – це рушійна сила, яка здатна вивести будь-яку галузь діяльності на новий прогресивний рівень. Детермінанта формування лідерів кожної епохи відповідає їх образам та особистісним якостям.

Лідерство – консолідуючий чинник, що спонукає до розвитку, який спроможний розпізнавати, ідентифікувати особистісні здібності, трансформувати, корегувати та спрямовувати енергію натовпу в корисну. У свою чергу лідер – потреба кожного суспільства, системи, епохи, як атрибут, який віддзеркалює їх інтереси та ідеологічне наповнення. Тобто, ми зосереджуємо увагу на транзитивних властивостях лідерів та епох, яким вони належать. Сучасний лідер – це енергійна, метакогнитивна людина, яка об'єднує, мотивує та спонукає до дії маси.

З огляду на перебіг сьогоденних процесів євроінтеграції, демократизації та гуманізації освіти в українському суспільстві, важливим є переосмислення й актуалізація творчої спадщини видатних педагогів, звернення до їх провідних ідей.

Зазначимо, що поняття «лідер» з кожним роком набуває все більшого поширення та використання в нових сферах діяльності. Стрімкі цивілізаційні зміни, які неспинно відбуваються в нашому суспільстві, знаходять своє активне відображення і в освіті, зокрема в професійній діяльності педагогічних працівників, а отже майбутніх викладачів вищої школи. Тому проблема формування особистості майбутнього викладача в умовах магістратури, його лідерської позиції є актуальною для педагогічної науки.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Біда, О. А., Орос, І. І., Чичук, А. П. (2021). Зміст та сутність поняття лідерство. *Наукові записки*. (197), 17–20.

Буяк, Б. (2015). Феномену лідера в історико-філософській ретроспективі. *Гуманітарний вісник*. (36), 238–252.

Грищенко, І. М. (2015). Лідерство як феномен управління групою. *Інвестиції: практика та досвід*. (10), 116–119.

Дідур, К. М. (2011). Керівник і лідер як головні суб'єкти управління підприємством. *Агросвіт*. (20), 63–68.

Костюк, Г.С. (1963). Передові ідеї в психологічній спадщині К. Д. Ушинського. *Психологічна спадщина К.Д.Ушинського*. Київ: Вид-во «Радянська Школа», С. 3–24.

Заліський, А. (2018). Костянтин Ушинський і розбудова нової української школи на Чернігівщині. *Український вимір*. Чернігів, 3–5.

Зайченко, І. (2018). К.Д.Ушинський, С.Ф.Русова, Г.Г.Ващенко про українську національну школу. *Український вимір*. Чернігів, 5–10.

Іванченко, А.В. (2003). А.С.Макаренко про соціалізацію та формування наукового світорозуміння учнівської молоді. *Національна освіта у контексті творчості А.С.Макаренка*. Житомир, 10–14.

Міляєва, В., Лебідь, Н. (2016). Психологічні особливості стилю управління керівників лідерів. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. (2).

Макаренко, А.С. (1973). Педагогічна поема. Київ: Радянська школа.

Макаренко, А.С. (1983). Избранные произведения: в 3 т. Киев: Радянська школа, Т.1: Педагогическое наследие А.С.Макаренко – на службу современной школе.

Макаренко, А.С. (1984). Избранные произведения: в 3 т. Киев: Радянська школа. Т. 2.

Прилепа, Н. В. (2019). Лідерство в системі управління підприємством. *Вісник Хмельницького національного університету*. (5), 184–187.

Сергеева, Л. М., Кондратьєва, В. П., Хромей, М. Я. (2015). Лідерство: Навч. посібн. Л.М.Сергеева (Ред.). Івано-Франківськ, Лілея – НВ.

Слюсаренко, О. О. (2016). Поняття «лідер» і «лідерство» у сучасній науковій літературі. *Науковий вісник Ужгородського університету*. (2), 244 – 246.

Сухомлинський, В.О. (1977). Вибрані твори: в 5 т. Київ: Радянська школа. Т 3.

Сухомлинський, В.О. (1976). Вибрані твори: в 5 т. Київ: Радянська школа. Т.2.

Ушинський, К.Д. (1983). Людина як предмет виховання. *Спроба педагогічної антропології: Вибрані педагогічні твори*. Київ: Вид-во «Радянська школа».

Ушинський, К. Д. (1974). Про сімейне виховання. Київ: Вид-во «Радянська школа».

Ушинський, К. Д. (1954). Педагогічні статті. Київ: Державне учбово-педагогічне вид-во «Радянська школа».

Корчак, Я. (1976). Як любити дітей. Київ: Вид-во «Радянська школа». 158 с.

Цеткін, К., Люксембург, Р. (1882). Про літературу і мистецтво. Київ: Мистецтво.

REFERENCES

Bida, O. A., Oros, I. I., & Chychuk, A. P. (2021). Zmist ta sutnist poniattia

liderstvo [Content and essence of the concept of leadership]. *Naukovi zapysky*, 197, 17–20. [in Ukrainian].

Buiak, B. (2015). Fenomenu lidera v istoryko-filosofskii retrospektyvi [Phenomenon of the leader in historical and philosophical retrospect]. *Humanitarnyi visnyk*, 36, 238–252. [in Ukrainian].

Hryshchenko, I. M. (2015). Liderstvo yak fenomen upravlinnia hrupoiu [Leadership as a group management phenomenon]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 10, 116–119. [in Ukrainian].

Didur, K. M. (2011). Kerivnyk i lider yak holovni subiekty upravlinnia pidpriumstvom [Manager and leader as the main subjects of enterprise management]. *Ahrosvit*, 20, 63–68. [in Ukrainian].

Zaliskyi, A. (2018). Kostiantyn Ushynskyy i rozbudova novoi ukrainskoi shkoly na Chernihivshcheni [Kostyantyn Ushynskyy and the development of a new Ukrainian school in Chernihivshchen]. *Ukrainskyi vymir*, 15, 3–5. [in Ukrainian].

Zaichenko, I. (2018). K. D. Ushynskyy, S. F. Rusova, H. H. Vashchenko pro ukrainsku natsionalnu shkolu [K. D. Ushynskyy, S. F. Rusova, H. H. Vashchenko about the Ukrainian national school]. *Ukrainskyi vymir*, 15, 5–10. [in Ukrainian].

Ivanchenko, A. V. (2003). A. S. Makarenko pro sotsializatsiiu ta formuvannia naukovoho svitorozuminnia uchnivskoi molodi [A. S. Makarenko on socialization and formation of the scientific worldview of schoolchildren]. *Natsionalna osvita u konteksti tvorchoosti A. S. Makarenka: Zb. nauk. prats*, 10–14. [in Ukrainian].

Kostiuk, H. S. (1963). Peredovi idei v psykholohichnii spadshchyni K. D. Ushynskoho [Advanced ideas in the psychological heritage of K. D. Ushynskyy]. *Psykholohichna spadshchyna K. D. Ushynskoho*. Kyiv: Vyd-vo «Radianska Shkola», 3–24. [in Ukrainian].

Korchak, Ya. (1976). *Yak liubyty ditei* [How to love children]. Kyiv: Vyd-vo «Radianska shkola». [in Poland].

Miliaieva, V., & Lebid, N. (2016). Psykholohichni osoblyvosti styliu upravlinnia kerivnykiv lideriv. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, 2. [in Ukrainian].

Makarenko, A. S. (1973). *Pedahohichna poema* [Pedagogical poem]. Kyiv: Radianska shkola. [in Ukrainian].

Makarenko, A. S. (1983). *Izbrannye proizvedeniia: v 3 t.* [Selected works: in 3 volumes]. T.1: *Pedagogicheskoe nasledie A. S. Makarenko – na sluzhbu sovremennoi shkole* [A. S. Makarenko's pedagogical heritage – at the service of the modern school]. Kiev: Radianska shkola. [in Ukrainian].

Makarenko, A. S. (1984). *Izbrannye proizvedeniia: v 3 t.* [Selected works: in 3 volumes]. T. 2. Kiev: Radianska shkola. [in Ukrainian].

Prylepa, N. V. (2019). Liderstvo v systemi upravlinnia pidpriumstvom [Leadership in the enterprise management system]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 5, 184–187. [in Ukrainian].

Serheieva, L. M., Kondratieva, V. P., & Khromei, M. Ya. (2015). *Liderstvo: Navch. posibn.* [Leadership: Educational manual]. L. M. Serheieva (Ed.). Ivano-Frankivsk, Lileia – NV. [in Ukrainian].

Sliusarenko, O. O. (2016). Poniattia «lider» i «liderstvo» u suchasni naukovi literaturi [Concepts of “leader” and “leadership” in modern scientific literature]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, 2, 244 – 246. [in Ukrainian].

Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Vybrani tvory: v 5 t. [Selected works: in 5 volumes]*. T. 3. Kyiv: Radianska shkola. [in Ukrainian].

Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Vybrani tvory: v 5 t. [Selected works: in 5 volumes]*. T. 2. Kyiv: Radianska shkola. [in Ukrainian].

Ushynskyi, K. D. (1983). *Liudyna yak predmet vykhovannia. Sproba pedahohichnoi antropologii: Vybrani pedahohichni tvory [Man as a subject of education. An attempt at pedagogical anthropology: Selected pedagogical works]*. Kyiv: Vyd-vo «Radianska shkola». [in Ukrainian].

Ushynskyi, K. D. (1974). *Pro simeine vykhovannia [About family upbringing]*. Kyiv: Vyd-vo «Radianska shkola». [in Ukrainian].

Ushynskyi, K. D. (1954). *Pedahohichni statti [Pedagogical articles]*. Kyiv: Derzhavne uchbovo-pedahohichne vyd-vo «Radianska shkola». [in Ukrainian].

Tsetkin, K., & Liuksemburh, R. (1882). *Pro literaturu i mystetstvo [About literature and art]*. Kyiv: Mystetstvo. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті актуалізовано питання щодо сутнісної характеристики категорії «лідер» у літературних пам'ятках та філософській історико-педагогічній літературі XIX – початку XX століття. Представлено огляд видатних прогресивних діячів української інтелігенції й культури та феномен формування лідерської матриці за радянських часів. Обґрунтовано нагальну необхідність формування крос-культурних особистостей, які здатні забезпечити високу результативність та цілеспрямованість, в турбулентних умовах сьогодення. Виокремлено спільні риси: лідер це людина, яка моделює конкретну мету та шляхи її досягнення, надихає послідовників діяти.

Проведено аналіз змістовної сутності сучасних концепцій формування лідерства. Порівняно сучасні формати з радянськими ідеологічними моделями, окреслено стрибок до нової парадигми лідерства, у фундамент якої закладено кластерне формування демократичного, креативного, інтелектуального лідерства. Сутність та роль лідерства досліджуваних нами епох має велику кількість трактувань і форматів. Інститут лідерства є чутливим лакмусом на розвиток суспільства, який чітко визначає вектор його подальшого руху. Лідерство радянського періоду формується за допомогою ідеологічного шаблону, є продуктом взаємин суспільства і держави, тобто формується високоморальний лідер: будівник комуністичного устрою.

Виділено основні складники лідерства, які сформувалися протягом історичного розвитку педагогічної науки за часів XIX – початку XX століття: лідер, який має активну позицію, відповідальний, цілеспрямований, авторитетний, людина, яка має на меті будувати світ для інших людей, навіть у найтяжчих умовах, лідер-комуніст, авторитет, дипломат, борець за права робітничого класу, гнучкий, готовий до певних підкорень, людина, для якої виняткове значення має сім'я, мова, родинні цінності, Батьківщина, гідність, благородство, ввічливість, борець за свободу, освічений свідомий патріот, повна ліквідація жадібності, солідарність поведінки, особливо в боротьбі, повага до товариша, готовий до життя, бо життя і є боротьба за кожен день, боротьба з природою, з темнотою, з невіглаством, з зоологічним атавізмом, з пережитками варварства, суспільна людина, з дуже розвиненими

суспільними інстинктами, яка мріє, щоб усі люди були щасливими, розуміється на механізмах існуючого строю, жінки-робітниці все більше і більше приймають участь у керівництві суспільними підприємствами та державою, руйнівник облудних моральних устоїв буржуазного суспільства, пристрасний шукач правди і невтомний борець за неї, вождь і рупор нового покоління, відстоює громадянські інтереси, соціальний мислитель, натури, яким абсолютно чужими є все декадентське й спотворене, носій прогресу і волелюбних ідеалів, людина здатна критично мислити, піднести весь народ на більш високий щабель моралі, непересічний, авторитарний, з чийми ідеями не можна не рахуватись.

Наголошено, що лідерство – консолідує чинник, що спонукає до розвитку, який спроможний розпізнавати, ідентифікувати особистісні здібності, трансформувати, корегувати та спрямовувати енергію натовпу в корисну. В свою чергу лідер – потреба кожного суспільства, системи, епохи, як атрибут, який віддзеркалює їх інтереси та ідеологічне наповнення.

Ключові слова: лідер, лідерство, історико-педагогічна думка, видатні науковці, Я. Корчак, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський.

УДК 001.891-047.22

CATEGORY «RESEARCH COMPETENCE» IN PHILOSOPHICAL AND HISTORICAL-PEDAGOGICAL SCIENTIFIC LITERATURE

КАТЕГОРІЯ «ДОСЛІДНИЦЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ» У ФІЛОСОФСЬКІЙ ТА ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Егор Сипчук

здобувач 1 курсу третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
E-mail: egor_sypchuk@ukr.net
ORCID 0000-0003-0913-0461
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Yehor Sypchuk

student of the 1st year of the third (educational and scientific) level of higher education, specialty 011 Educational, pedagogical sciences,
E-mail: egor_sypchuk@ukr.net
ORCID 0000-0003-0913-0461
SHEI “Donbas State Pedagogical University”, Ukraine

ABSTRACT

Analyzing the philosophical and historical-pedagogical literature, we discovered the active interest of foreign and Ukrainian researchers in the given problem. This article examines the concept of “competence”, which is revealed as a phenomenon for solving a number of relevant life and educational tasks. This category in the learning process is positioned as a form of realization of acquired knowledge, skills, experience, values and is an integral part of personality development. The article analyzes the interpretation of the concept of “research competence” in the works of foreign and Ukrainian scientists. It was determined that research competence is a factor of self-determination that characterizes the ability to communicate, cooperate and make changes. Expresses readiness and ability to independently search